

tussen 1850 en 2000 hun (werkzame) leven inrichten?’ (9) Dat doel heeft Brusse mijns inziens volledig bereikt.

Han C. Vrielink

A. van Heijst, *Liefdewerk. Een herwaardering van de caritas bij de Arme zusters van het goddelijke kind sinds 1852* (Hilversum: Verloren, 2002, 317 blz., ISBN 90 6550 741 8).

De religieuzen van de in 1852 gestichte zustercongregatie de Arme zusters van het goddelijke kind, ook bekend als zusters van ‘De voorzienigheid’, werkten in naam der liefde. Zelf noemden ze hun belangeloos zorgen voor anderen, liefdewerk. De term ‘caritas’ heeft heden ten dage echter voor velen een negatieve connotatie. Liefdadigheid wordt geassocieerd met ongelijkheid en afhankelijkheid. De negatieve beeldvorming berust volgens de auteur echter meer op vooroordelen dan op kennis van zaken. De in de negentiende eeuw gestichte caritatieve congregaties, stelt Van Heijst ‘dienen in hun levensbeschouwelijke, institutionele én professionele eigenheid te worden begrepen en zijn toe aan herwaardering.’ (12)

De geschiedschrijving van religieuzen en de theorievorming over zorg en zorgethiek zijn de twee onderzoeksterreinen waaraan Van Heijst met deze studie een bijdrage wil leveren. Diverse archieven, waaronder het Archief zusters van ‘De voorzienigheid’ (AZDV) werden voor dit onderzoek geraadpleegd. Daarnaast is deze studie, aldus de auteur, ook een onderzoek ván onderzoek. In deze ‘case study’ wordt de historische zorgpraktijk van de zustercongregatie ‘De voorzienigheid’ en haar zorginstellingen, met behulp van de zorgtheorie van politiek filosoof Joan Tronto onderzocht. Van Heijst omschrijft deze theorie, die uit vier fasen bestaat, als: ‘opmerken dat behoefte aan zorg bestaat; iets organiseren en financieren opdat aan die behoefte kan worden beantwoord; direct zorgdragen en de respons op het zorgaanbod door de zorgontvanger.’ (24)

In de studies die in het afgelopen decennium, veelal in opdracht van congregaties, werden geschreven over liefdadige religieuzen, ging alle aandacht uit naar de zorgverleners. Ook zorgontvangers hebben echter volgens Van Heijst het recht om hun visie over de ontvangen zorg te geven. De auteur besteedt dan ook twee hoofdstukken aan de respons op zorg, ofwel de vierde fase van Tronto’s zorgtheorie. In hoofdstuk 2 staat het door Gerard van Westerloo over zijn moeder Roosje Vonk geschreven boek *Roosje* centraal. Over de zorg die Roosje, tijdens haar verblijf van 1910 tot 1922, in het kinderkuis ‘De voorzienigheid’ te Noordwijkerhout ontving, heeft hij geen goed woord over. Van Heijst, die in dit interessante hoofdstuk de aanklachten van Van Westerloo analyseert en commentarieert, wijst er echter op, dat de zusters deden wat de familie naliet, namelijk zorgen.

Hoofdstuk 6 is gewijd aan de tweede bron waarin vanuit het perspectief van een zorgontvanger naar de zorgpraktijk wordt gekeken. In dit hoofdstuk staat het nagelaten ‘dagboek’ van Evelina van der Lugt centraal, die vanaf 1852 in ‘De Voorzienigheid’ te Amsterdam woonde. De protestantse Evelina bekeerde zich tot het katholicisme, en trad in 1863 bij de zustercongregatie in. Uit haar herinneringen over de jaren 1852-1856, die zij overigens pas veertig jaar na dato op papier zette, blijkt dat zij de door ‘De voorzienigheid’ aangeboden zorg heel wat positiever waardeerde dan Roosje Vonk.

In de hoofdstukken 3, 4 en 5 staat het zorgaanbod centraal, ofwel Tronto’s fasen 1 en 2. In deze hoofdstukken over liefdadigheid in relatie tot stand, sekse en confessie, gaat de auteur dieper in op de sociaal-religieuze omstandigheden waarin het negentiende-eeuwse weldoen is

ontstaan. Uit haar onderzoek blijkt, dat de initiatiefnemers voor wat betreft 'De voorzienigheid', rijke katholieke burgers en geestelijken waren. Het daadwerkelijk zorgen lieten ze echter aan vrouwen over. Enkele decennia nadat in 1852 het eerste tehuis aan de Lauriersgracht was geopend, bezat de congregatie al verschillende kindertehuizen waar voor honderden kinderen werd gezorgd.

Via archiefstukken, zoals correspondentie, de zogenoemde kinderboeken en notulen, wordt in hoofdstuk 8 gekeken hoe de zorg — Tronto's derde fase —, er in de praktijk van alledag uitzag. Voor de vele problemen waarmee de zusters op zowel het materiële als het immateriële vlak werden geconfronteerd, zochten en vonden ze kracht en inspiratie in het geloof. Achteraf gezien, valt er misschien veel op het zorgen van de zusters aan te merken, aldus Van Heijst. Ze benadrukt echter nogmaals, dat de zusters kinderen naar wie niemand anders omkeek, zo goed en zo kwaad als het ging, probeerden te helpen.

Liefdewerk, dat is opgebouwd uit tien hoofdstukken, is een diepgaande en gedetailleerde studie waarin de zorgpraktijk op erudiete wijze en in al zijn facetten wordt belicht. De in de studie verweven theorieën uit de theologie en de zorgethiek maken het boek echter minder toegankelijk voor een breed lezerspubliek. De uitgave bevat verder een aantal zwart-wit illustraties, een uitgebreid notenapparaat, bronnen en literatuurlijst en een register van persoonsnamen.

Rita Hooijschuur

T. van Middelkoop, *Een soldaat doet zijn plicht. Generaal H. G. Winkelman, zijn leven en betekenis als militair (1876-1952)* (Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 2002, 382 blz., ISBN 90 288 3643 8).

Op initiatief van de vereniging 'Ons Leger' kreeg de legerplaats Nunspeet in 1973 de naam 'Generaal Winkelman-kazerne.' Het complex werd in 2001 gesloten en zal worden herschapen in een natuurterrein. Op deze wijze verdwijnt één van de weinige tastbare herinneringen aan de man die in 1940 als opperbevelhebber leiding gaf aan de Nederlandse krijgsmacht. In Soesterberg, zijn laatste woonplaats, is nog een Gen. Winkelmanstraat en te Rijsoord is in het schoollokaal waar hij op 15 mei 1940 de capitulatie tekende, deze scène met geüniformeerde poppen, originele wandplaten en andere attributen gereconstrueerd. Maar dan hebben we het ook wel gehad. Er is zelfs geen graf: Winkelman werd gecremeerd en zijn as verstrooid.

Tot een nationale figuur is hij nimmer uitgegroeid. In 1940 was zijn naam te veel verbonden met de nederlaag, tot 1945 zat hij onopvallend in krijgsgevangenschap en na de oorlog meed hij, op enkele verplichte nummers na, de publiciteit. Nederland had in de jaren van doorbraak en wederopbouw ook geen behoefte aan het bewieroken van vooroorlogse figuren. De opperbevelhebber van 1940 is een vergeten man en niets kan dat beter symboliseren dan de sluiting van de, ook nog erg laat, naar hem genoemde legerplaats.

Sinds kort is er het boek van Van Middelkoop. Het wil een eerbetoon zijn aan de generalissimus, maar ook dit gebaar komt laat. Het is de eerste biografie van Winkelman, vijftig jaar na zijn overlijden. Van Middelkoop tekent zijn hoofdpersoon als trouwe echtgenoot en onbetwist hoofd van zijn hecht georganiseerde gezin, een vertegenwoordiger van de welgestelde burgerij in wier milieu hard werken en degelijkheid voorop stonden en waarin persoonlijke catastrofes (Winkelmans jongste zoon pleegde op negentienjarige leeftijd, nog thuis wonend, zelfmoord) verstandelijk werden verwerkt. Zo was hij ook als militair: solide vakman, beheerst, realis-